

CINE, TEATRO Y PERIODISMO

JOSEP-ANTON FERNÀNDEZ

Universitat Oberta de Catalunya

jfernandezmont@uoc.edu

TRES MIRADES SOBRE EL CAS PUIG ANTICH

Abstract. Josep-Anton Fernàndez, *Tres mirades sobre el cas Puig Antich* [Three approaches to Puig Antich's case], *Studia Romanica Posnaniensia*, Adam Mickiewicz University Press, Poznań, vol. XLII/2: 2015, pp. 81-93. ISBN 978-83-232-2863-9. ISSN 0137-2475. eISSN 2084-4158. DOI: 10.14746/strop.2015.422.006

The arrest, trial, and execution of the anarchist activist Salvador Puig Antich in 1974 were some of the most crucial events in the final years of general Franco's regime. These facts gave rise to an enormous political mobilisation both in Catalonia and in Europe, and turned Puig Antich into a symbol of anti-Franco resistance within Catalan democratic culture. At the same time, due to both this symbolic status and the traumatic nature of the events, as well as the manifest injustice with which they concluded, the Puig Antich case has been the object of regular commemoration in the media and in diverse forms of cultural production. This makes it particularly interesting for an analysis of the uses of the past in Catalan culture. This article proposes a comparative analysis of three books on Puig Antich's case that have been published in Catalan over a period of thirty years: *La torna de la torna: Salvador Puig Antich i el M.I.L.*, by the Carlota Tolosa collective (1985), *Compte enrere: La història de Salvador Puig Antich* (2001), by Francesc Escribano, and *Salvador Puig Antich, cas obert: La revisió definitiva del procés* (2013), by Jordi Panyella. These three journalistic texts, published at different but highly significant historical moments, allow us to reflect on the rewriting of the Puig Antich case and its meaning for Catalan society, especially with regards to the political and national sentimentality they construct around the relationship of Catalan society with political violence and the trauma of Francoist repression.

Key words: Puig Antich, Salvador; Catalan culture; Francoism; anarchism; postdemocracy; emotions and politics

La detenció, el judici i l'execució de l'activista anarquista Salvador Puig Antich el 1974 van ser uns esdeveniments crucials en els anys finals del règim franquista. Aquests fets van donar lloc a una enorme mobilització política a Catalunya i Europa, i van convertir Puig Antich en un símbol de la resistència antifranquista dins de la cultura democràtica catalana. Alhora, tant per aquest estatus simbòlic com per la naturalesa traumàtica dels esdeveniments i la manca de resolució de la manifesta injustícia judicial amb què van concloure, el cas Puig Antich ha estat objecte de commemoració periòdica als mitjans de comunicació i en diverses formes de producció cultural. Això el fa particularment interessant per a una anàlisi dels usos del passat en la cultura catalana contemporània.

El 24 de setembre de 1973 la Brigada Político-Social de la policia franquista va detenir Santi Soler Amigó, Xavier Garriga i Salvador Puig Antich, tots tres membres del Movimiento Ibérico de Liberación (MIL). Durant l'incident, que va tenir lloc al carrer Casp de Barcelona, es va produir un tiroteig a conseqüència del qual Puig Antich va resultar greument ferit i l'agent de la Brigada Político-Social Francisco Anguas va morir. Puig Antich havia estat membre, des d'octubre de 1972, del MIL, un petit grup anarquista d'acció directa i agitació armada, partidari de l'autoorganització obrera. Creat entre finals de 1969 i finals de 1971, el MIL va començar el 1972, amb gran èxit, les seves accions d'agitació armada, sobretot atracaments a bancs. Després de l'estiu de 1973 la policia franquista va aconseguir desarticular el grup, cosa que va culminar amb la detenció de Puig Antich i els seus companys. Després d'un temps a l'Hospital Clínic de Barcelona, on el van operar i tractar de les greus ferides que va rebre, l'octubre de 1963 Puig Antich va ingressar a la presó Model. El novembre de 1973 el fiscal militar li va demanar dues penes de mort. El 8 de gener va començar el consell de guerra, que va condemnar Puig Antich a mort en un procés ple d'irregularitats flagrants. Tots els recursos presentats per la defensa van fracassar, i el divendres 1 de març de 1974 el Consell de Ministres presidit pel general Francisco Franco va ignorar la campanya ciutadana i la pressió internacional i va donar l'*enterado* a la sentència, que es va executar a la sala de correu de la presó Model l'endemà, 2 de març, al matí, mitjançant garrot vil. En el moment de la seva execució Salvador Puig Antich tenia vint-i-cinc anys. Trenta anys més tard, el 2002, les germanes Puig Antich van iniciar els tràmits per a la revisió davant diverses instàncies judicials espanyoles, des del Tribunal Suprem fins al Tribunal Constitucional. Totes aquestes instàncies han rebutjat sempre la reobertura del cas. En aquests moments (2014) el cas es troba davant dels tribunals argentins, que han acceptat de jutjar els crims del franquisme en virtut de la justícia universal.

El trauma que va suposar l'execució de Puig Antich per a la societat catalana va ser de tals dimensions que va donar lloc a nombroses manifestacions de producció cultural, des de les cèlebres cançons «I si canto trist» de Lluís Llach i «Margalida» de Joan Isaac fins als documentals *Puig Antich: les últimes hores* (1989) i *Dotze hores de vida: l'execució de Puig Antich i Heinz Chez* (2004), de la televisió pública catalana TV3 o la controvertida pel·lícula *Salvador* (2006) de Manuel Huerga.¹ En aquest article, però, em proposo analitzar tres llibres escrits per periodistes i publicats en català, al llarg de trenta anys, sobre el cas Puig Antich: *La torna de la torna: Salvador Puig Antich i el M.I.L.* (1985), del col·lectiu Carlota Tolosa, un grup d'estudiants de periodisme dirigits per Ramon Barnils;² *Compte enrere: La història*

¹ Sobre el cas Puig Antich i la història i ideologia del MIL, v. Garau Rolandi (2007) i Téllez Solà (2006). Sobre la seva representació en els mitjans periodístics i audiovisuals, v. Arroyo Rodríguez (2007), Domínguez Rama (2007) i Tébar Hurtado (2009). Per a una anàlisi detallada de la pel·lícula de Manuel Huerga, v. Fernández (2014).

² A més de Barnils, el grup el formaven Elisabet Bonshoms, Montse Majench, Xavier Montanyà, Margarida Palomar, Carles Ruiz, Elisabet Sabartés, Rosa Serra, Carles Serrat i Dolors Tubau, segons consta a la pàgina de crèdits del llibre (Tolosa, 1985: 6).

de Salvador Puig Antich, de Francesc Escribano (2001); i *Salvador Puig Antich, cas obert: La revisió definitiva del procés*, de Jordi Panyella (2013).

L'objectiu d'aquest article no és tant analitzar les representacions en la cultura catalana del terrorisme o la violència política per ells mateixos, i concretament el cas Puig Antich, com l'evolució de la seva recepció. En particular, m'interessa explorar les maneres com el cas Puig Antich, mitjançant aquests tres textos periodístics, esdevé el punt d'articulació d'uns discursos públics on intervenen les emocions i els afectes com a elements cabdals en la política. Voldria proposar que aquesta anàlisi dels textos sobre Puig Antich és convenient fer-la apel·lant al concepte de postdemocràcia, un terme que, com afirma Yannis Stavrakakis (2007) al seu llibre *The Lacanian Left*, descriu una evolució dels sistemes polítics democràtics, des dels anys 70 i 80, caracteritzada per la privatització i despolitització dels mecanismes de presa de decisió (que queden en mans, per exemple, dels bancs), la subordinació de la sobirania al capital global i la limitació de les llibertats individuals per salvaguardar la seguretat. Tot això constitueix, diu Stavrakakis, «an unprecedented assault on the two traditional pillars of modern democracy: equality and liberty» (2007: 254). La postdemocràcia, diu Stavrakakis, «is founded on an attempt to exclude the awareness of lack and negativity from the political domain, which leads to a political order that retains the token institutions of liberal democracy but neutralises the centrality of political antagonism» (2007: 263). Sobre aquesta qüestió, Stavrakakis cita el filòsof Jacques Rancière, segons el qual la postdemocràcia denota:

the paradox that, in the name of democracy, emphasises the consensual practice of effacing the forms of democratic action. Postdemocracy is the government practice and consensual legitimisation of a democracy after the demos, a democracy that has eliminated the appearance, miscount, and dispute of the people and is thereby reducible to the sole interplay of state mechanisms and combinations of social energies and interests. (Stavrakakis, 2007: 263)

La postdemocràcia, doncs, és una forma d'organització política que exclou la possibilitat del desacord i el conflicte en la política a favor d'un consens que no pren en consideració tot allò que el pugui posar en qüestió, i que redueix la deliberació democràtica i les friccions que aquesta comporta al pur gerencialisme de la gestió política. De fet, a partir d'aquesta definició, potser podríem argumentar que l'anomenada «democràcia espanyola», el règim polític que sorgeix amb la Restauració de la monarquia constitucional, apareix ja des de la seva mateixa instauració com una postdemocràcia.³ Des d'aquest punt de vista, la naturalesa traumàtica dels esdeveniments relacionats amb Salvador Puig Antich i les repetides negatives del sistema judicial espanyol (des del Tribunal Suprem fins al Tribunal Constitucional) a autoritzar una revisió del procés que el va sentenciar a mort, converteixen Puig Antich en

³ Luisa Elena Delgado (2014: 18-19), tanmateix, proposa que en el cas de l'anomenada «Transició espanyola» cal parlar de «democràcia de consens» més que no de postdemocràcia, ja que prèviament no hi existia democràcia.

un dels símptomes de la postdemocràcia espanyola, un símptoma dels antagonismes reprimits de la democràcia espanyola relatius al control del sistema judicial i de les instàncies de producció dels discursos legítims sobre el passat. Aquest símptoma es manifesta, precisament, en les repetides simbolitzacions textuais que commemoren el cas de Puig Antich.

Parlar de símptoma en aquest context ens situa de ple en l'àmbit de la subjectivitat. Això no ens ha de sorprendre. El mateix Stavrakakis, en la seva anàlisi del paradigma de la postdemocràcia, explica la seva relació amb la negativitat i amb el gaudi. L'ordre postdemocràtic, diu Stavrakakis, recolza en l'imperatiu de gaudir promogut per la cultura del consumisme. Com que la recerca del gaudi no es veu castrada sinó encoratjada, «no antagonism is necessary to transgress the prohibitions sustaining the social order» (2007: 266). L'espai social, doncs, «can be represented as a space in which people pursue their diverse private enjoyments and negotiate negativity through the (supposedly unlimited) channels offered by consumerism and advertising. Hence there is no need for a political (agonistic) registering of negativity» (2007: 266). Com a conseqüència d'això, en l'univers privatitzat de la postdemocràcia, l'antagonisme —és a dir, la dimensió de negativitat que és condició d'existència de la política— queda neutralitzat (2007: 266).

La perspectiva de Stavrakakis és útil i important perquè ens recorda que en la política no només intervenen la racionalitat i els discursos, sinó que la creació i sosteniment d'identificacions polítiques que aspirin a l'hegemonia requereix la mobilització de les passions i de la dimensió emocional o afectiva, la possibilitat que els subjectes assolixin un quantum de gaudi mitjançant la seva participació en la política. L'argumentació de Stavrakakis és complementària del que proposa Chantal Mouffe quan afirma que «[e]l objetivo de una política democrática no reside en eliminar las pasiones ni en relegarlas a la esfera privada, sino en movilizarlas y ponerlas en escena de acuerdo con los dispositivos agonísticos que favorecen el respeto del pluralismo» (1999: 14), de tal manera que l'antagonisme (la relació entre enemics que potencialment pot portar a la destrucció d'un per l'altre) esdevingui agonisme (una relació entre adversaris que és compatible amb el pluralisme polític).

La qüestió, evidentment, és com s'articula aquesta mobilització de les passions i les emocions. En el cas de la postdemocràcia, una de les maneres en què es manifesta aquesta vinculació entre política i afectivitat és el que la crítica nord-americana Lauren Berlant, al seu llibre *The Queen of America Goes to Washington City* (1997), descriu com la creació i desenvolupament d'una esfera pública íntima per part dels moviments conservadors als Estats Units. En aquesta mena d'esfera pública, la nació no es veu com un espai definit per antagonismes derivats de les desigualtats racials, sexuals i econòmiques, sinó «a core nation whose survival depends on personal acts and identities performed in the intimate domains of the quotidian» (Berlant, 1997: 4). En l'esfera pública íntima dels Estats Units, diu Berlant, la ciutadania es converteix en una condició de pertinença social derivada d'actes, valors i sentiments privats

i vinculats a l'àmbit familiar: «No longer valuing personhood as something directed toward public life, contemporary nationalist ideology recognizes a public good only in a particularly constricted nation of simultaneously lived private worlds» (1997: 5). Aquesta privatització de l'esfera pública es tradueix en una «sentimentalitat nacional» antipolítica, que desestima la ciutadania com a categoria de sentiment rellevant per a la socialitat de la vida quotidiana (1997: 11).

El fet mateix que Berlant reconegui la maleabilitat de la sentimentalitat nacional, la seva transformació discursiva des de la seva aparició a mitjan segle XIX,⁴ indica que es tracta d'un camp de tensions i que per tant existeix al seu interior la possibilitat de resistència, d'articular de maneres alternatives la vinculació entre política i afectivitat. És precisament des d'aquest punt de vista que voldria analitzar els tres llibres publicats en català, al llarg de trenta anys, sobre el cas Puig Antich: *La torna de la torna: Salvador Puig Antich i el M.I.L.*, del col·lectiu Carlota Tolosa, *Compte enrere: La història de Salvador Puig Antich*, de Francesc Escribano, i *Salvador Puig Antich, cas obert: La revisió definitiva del procés*, de Jordi Panyella. Aquests tres llibres, publicats en moments històrics diferents i altament significatius, ens permeten reflexionar sobre la reescriptura del cas Puig Antich i el seu significat per a la societat catalana, especialment pel que fa a la sentimentalitat política i nacional que construeixen al voltant de la relació de la societat catalana amb la violència política i el trauma de la repressió franquista. En particular, m'interessa prestar atenció a la manera com aquests textos periodístics articulen, cadascun a la seva manera, una relació entre política, afectivitat i rememoració del passat.

Els tres textos que analitzem parteixen de motivacions semblants. En tots tres casos, es destaca l'impacte afectiu que el cas Puig Antich ha tingut sobre el periodista i la societat catalana, i es declara la voluntat de traduir aquest impacte afectiu en una forma de simbolització que persegueix efectes en l'àmbit públic. Així doncs, al pròleg de *La torna de la torna*, Ramon Barnils escriu que el 2 de març de 1974, dia de l'execució de Puig Antich, «Barcelona es va sentir agredida. [...] Un més entre tothom, aquell mateix dia vaig pensar que faria personalment alguna cosa [...] per revenjar-me de la part d'agressió que em tocava» (Tolosa, 1985: 9). Per la seva banda, Francesc Escribano, a la nota introductòria de *Compte enrere*, explica: «Aquell dia, com tanta gent, vaig sentir ràbia. Em vaig fer moltes preguntes i em vaig quedar amb la sensació de no entendre per què el règim de Franco havia pres una decisió

⁴Com diu Berlant en una nota a peu de pàgina: «Since its inception as a kind of radical thought around abolition in the U.S. mid-nineteenth century, national sentimentality has been a project of privileged white citizens dedicated to reframing citizenship. In the nineteenth century this involved replacing citizenship's original status as a property- or identity-based condition of political legitimacy with a notion of citizenship as a private and personal formation based on subjective relations of identification and similarity. In the nineteenth century, national sentimentality was a terribly flawed vehicle for inducing a more racially and economically equitable mass national democracy; in the late twentieth century, the reverse is the case» (1997: 264-265).

tan cruel» (Escribano, 2001: 7). En el cas de Jordi Panyella, per motius biogràfics obvis relatius a la data de naixement de l'autor, no s'apel·la a una vivència personal, sinó que es posa en relació el cas Puig Antich amb altres casos recents de corrupció policial i judicial, i s'expressa un viu sentit d'indignació per la manca de reparació i per la persistència de la mentida judicial fins avui (Panyella, 2013: 13-18).

La ràbia i la indignació de cada periodista, però, es materialitza en projectes i accions amb diferències importants. Barnils apel·la a una dimensió col·lectiva i es planteja «escriure'n un llibre i explicar tot allò que no s'havia explicat, tot allò que podia explicar per què la ciutat, el país, l'opinió pública s'havia vist afectada per l'execució de Puig Antich» (Tolosa, 1985: 9), i confessa que va tardar deu anys a posar en marxa el projecte perquè «l'atenció irritada que m'havien despertat els fets contra Salvador Puig Antich es mantenia, sovint incrementada, per les evolucions de la política i la societat del postfranquisme —fins avui mateix» (1985: 10)—. Per contra, Escribano decideix escriure el seu llibre amb el propòsit de «mantenir viva la memòria de Salvador» (2001: 7) després de constatar que els seus estudiants a la universitat no sabien qui era Puig Antich (2001: 8), de forma que l'autor buida la rememoració de Puig Antich del seu contingut polític i se centra en la construcció d'un personatge. La motivació política, però, retorna en el llibre de Panyella, que, davant de la negativa del Tribunal Suprem i el Tribunal Constitucional a reobrir el cas a instàncies de la família Puig Antich, es proposa el següent:

denunciar amb fermesa la patètica complicitat que aquells jutges de la democràcia van tenir amb l'actuació dels botxins de la dictadura. És obligat aportar llum, molta llum, a tots els punts foscos que va tenir el procés contra Salvador Puig Antich. No es tracta d'actuar amb revengisme, [...] ni de remoure els morts dins de les tombes més del que la història ja ho ha fet fins ara. Es tracta, simplement, de donar una nova i definitiva sacsejada al cas, de fer periodisme, d'anar a favor de la veritat material dels fets i, sobretot, d'anar a favor del valor Justícia amb majúscules. (2013: 27)

Aquestes diferents trajectòries es tradueixen en diferències significatives en el plantejament i la forma dels textos que revelen una evolució interessant pel que fa a la veu narrativa, a la manera de presentar Puig Antich i al paper de la ideologia i el discurs del MIL. D'una banda, si a *La torna de la torna* no hi trobem pràcticament cap marca de subjectivitat en la veu narrativa, que es manté fermament en la tercera persona i es limita a presentar els fets de manera exhaustiva i escrupolosament objectiva, Escribano fa emergir el jo del periodista, que apareix quan entrevista algun dels testimonis. La presència del jo del periodista s'exacerba en el cas de Panyella: d'un cap a l'altre del llibre, aquest jo expressa opinions i sensacions, se situa en relació amb el cas i amb cada testimoni, transmet l'ansietat i l'entusiasme que sent en el procés de la recerca. En aquest sentit, com en l'antropologia postmoderna, en el llibre de Panyella l'escena de la recerca i la posició de l'investigador són tan importants com la mateixa investigació dels fets.

D'altra banda, a *La torna de la torna* no hi ha cap mena d'intent d'explorar la psicologia ni la biografia de Puig Antich, més enllà de les citacions d'unes poques cartes des de la presó. No hi ha cap referència a la seva història familiar ni a les seves relacions afectives (Margalida Bover, la seva amant, a la qual Joan Isaac va dedicar la famosa cançó «Margalida», apareix simplement com «una amiga» [Tolosa 1985: 155]), però, en canvi, després de narrar la detenció de Puig Antich, el col·lectiu Carlota Tolosa s'esforça en diversos capítols a documentar minuciosament la ideologia i la praxi del MIL, els seus orígens, els seus debats, les seves accions, el seu discurs i les seves publicacions. Les freqüents citacions de les publicacions del MIL contrasten amb la gairebé completa absència de documentació personal de Puig Antich.

Per contra, el llibre d'Escribano sembla una resposta a la pregunta «Qui era Salvador Puig Antich?», i en conseqüència posa l'èmfasi sobre la psicologia i la biografia de Salvador. El llibre, de fet, construeix Puig Antich com un personatge de ficció, dins un text escrit en forma gairebé novel·lada, una mena d'híbrid entre el reportatge periodístic i la novel·la.⁵ La narració comença, per exemple, amb la veu del narrador en tercera persona focalitzant en el punt de vista del jutge instructor, el tinent coronel Nemesio Álvarez: «sabia que l'uniforme de gala era imprescindible per fer el que havia de fer i per això se'l va posar seguint al peu de la lletra el que manen les ordenances. Va sortir de l'habitació amb aire marcial, segur de si mateix i convençut de la transcendència del pas que estava a punt de fer» (2001: 12). La construcció de Puig Antich com a personatge de ficció la podem veure en fragments com aquest, on retrospectivament el narrador interpreta la «personalitat» de l'activista a partir dels retrats de què disposem:

Faltaven dos mesos perquè Salvador complís els vint-i-sis. Estava molt prim, la presó i tot el que havia passat li havien fet perdre bastant de pes, però no havien fet disminuir la sensació de vitalitat que transmetia. Potser eren els seus ulls grossos i rodons o la seva cabellera d'un negre intens i brillant; alguna essència amagada tenia aquell jove que es podia percebre amb claredat en la seva mirada rebel i decidida. (Escribano, 2001: 17)

En la seva presentació del personatge Puig Antich, Escribano aporta fotografies de la infantesa i adolescència de l'activista, cita els seus diaris personals, narra la seva història personal i en particular la seva relació amb el seu pare, entrevista les germanes i les xicotes de Puig Antich, i transcriu cartes des de la presó, algunes de les quals, com la carta al seu pare, són especialment punyents. Les accions del MIL hi tenen un paper important, però el seu contingut ideològic queda reduït a la míni-

⁵ Això no implica, evidentment, que en el cas dels altres textos, i especialment *La torna de la torna*, escrit en un estil més objectivista, no intervinguin també tècniques característiques de la ficció novel·lesca. Com va afirmar una de les periodistes del col·lectiu Carlota Tolosa durant l'acte de presentació del llibre: «En gran medida [...], utilizamos una técnica similar a la de Truman Capote en *A sangre fría*, alternando fragmentos novelados con otros en estilo periodístico» (Amela, 1985: 34).

ma expressió, i en la seva presentació de les publicacions del MIL Escribano limita els seus comentaris als aspectes estètics, com per exemple la il·lustració amb «còmics irreverents amb una bona dosi d'humor» o amb «una fotografia, a pàgina sencera, d'una noia mig despullada, amb un abric llarg fins als peus, que està descordat i que deixa veure com s'acaricia el sexe» (2011: 70).⁶

Finalment, al seu llibre Jordi Panyella se centra a revisar i analitzar tots i cadascun dels aspectes del cas, des dels controvertits fets de la detenció de Puig Antich i els testimonis contradictoris sobre el nombre de trets que es van disparar, fins a l'obertura de la revisió del procés a l'Argentina, passant per l'autòpsia fraudulenta del policia mort durant la detenció de Puig Antich, les irregularitats del consell de guerra, l'espera de l'indult que no va arribar, les peticions de revisió del cas als alts tribunals espanyols, i el pobre reconeixement públic de la figura de Puig Antich.⁷ Panyella entrevista personatges supervivents, col·labora amb l'advocat que la família va contractar per revisar el cas, busca testimonis que mai abans havien presat declaració, s'emociona en els espais on van tenir lloc els fets principals. La ideologia del MIL i de Puig Antich (descriu repetidament com «un idealista») hi és pràcticament irrellevant: el focus del llibre no és el testimoniatge ni la rememoració del personatge de Puig Antich, sinó desemmascarar la injustícia i la complicitat de les autoritats judicials espanyoles amb l'herència de la dictadura i col·laborar a mantenir el cas obert de cara a la seva revisió.

Les diferències que acabo de descriure es tradueixen en maneres diferents d'establir —en cadascun d'aquests textos— una relació entre discurs polític racional i afectivitat, i ens conviden a preguntar-nos fins a quin punt cada text participa en la privatització del sentiment polític característica de la postdemocràcia, i quines conseqüències té en cada cas l'específica articulació entre la política, les emocions i els afectes.

En el cas de Carlota Tolosa, malgrat la paralitzadora perplexitat i irritació política que expressa Barnils al pròleg, el text sembla més orientat a assolir una comprensió racional de les motivacions polítiques de les accions armades del MIL (*cf.* 1985: 47) que no pas a explorar les conseqüències polítiques de la irritació i la ràbia que mobilitzen el text en el seu origen. Un dels pocs moments en què Tolosa transmet la intensitat emocional del cas és en la narració de la nit en capella, quan les germanes Puig Antich acompanyen Salvador a la presó Model, i sobretot després de l'execució:

Puig Antich fou dut a dipòsit i els el van deixar veure molt poca estona. [...] Imma i Carme [...] hi entraren i, enmig dels policies i els militars, s'aproparen al seu germà per abraçar-lo

⁶ Aquesta característica del llibre d'Escribano es va veure traslladada a la pel·lícula *Salvador*, que Manuel Hueriga va dirigir a partir d'un guió de Lluís Arcarazo basat en aquesta biografia. V. Fernández (2014: 90).

⁷ La recepció als mitjans d'aquest llibre es va centrar, comprensiblement, en aquests aspectes relatius a la investigació periodística. V. per exemple Andreu (2014).

i començaren a parlar-li com si encara fos viu: «Li dèiem que era molt maco, que l'estimàvem molt, que ell era el millor de tots..., li vam treure les botes, li vam treure els anells i li vam fer el darrer petó abans que no tanquessin la caixa». (1985: 159)

Aquesta emotiva escena, d'un caràcter gairebé mític, reminiscent de la *pietà*, mostra com *La torna de la torna* manifesta simptomàticament la possibilitat d'una articulació entre política i afectivitat, però no la facilita: és present en el relat però no se'n deriva un discurs. De fet, l'aspecte emocional en aquest llibre queda relegat a l'àmbit privat de la família, perquè la política hi apareix com l'àmbit d'una lluita protagonitzada per grups coherents, sense fissures internes («els» treballadors, «els» intel·lectuals, etc.) (cf. 1985: 76).

Escribano, per la seva banda, desideologitza el cas Puig Antich tot situant-lo en un melodrama familiar, i presenta la biografia de Salvador com a determinant de les seves orientacions i accions polítiques.⁸ En efecte, Escribano ens diu: «De fet, per comprendre les arrels de la seva ràbia i les raons que el van portar a la presó i a la pena de mort, cal viatjar molts anys enrere. Per entendre qui era Salvador i per què va actuar de la manera com ho va fer cal conèixer la seva història personal amb més detall i descobrir, d'entrada, quin era l'ambient familiar en què havia crescut» (2001: 28). Així, Puig Antich se'ns presenta com un «nen entremaliat» i «gamberrot», que «guanyava cicatrius com a trofeus pel seu atreviment infantil» (2001: 28), un subjecte torturat emocionalment a l'escola per «les comparacions amb el seu germà, un exemple impossible d'igualar» (2001: 30). Dintre aquest melodrama familiar, l'antagonisme polític queda traduït en un conflicte generacional determinat per la relació entre pares i fills. En aquest sentit, és cabdal el paper en el llibre d'Escribano de la figura del pare de Puig Antich, «un home marcat irremissiblement per la guerra. Un vençut» (2001: 29). Condemnat a mort en els inicis del franquisme i indultat a l'últim moment, el pare de Puig Antich és incapaç de comunicar-se amb el seu fill i donar-li el suport moral que li demana. Però aquesta mateixa separació indica una continuïtat entre generacions a través de les emocions. Un altre activista del MIL jutjat en el mateix procés, Josep Lluís Pons Llobet, explica que el seu pare i ell es van aproximar quan ell era a la presó: «Realment mon pare i jo no estàvem tan lluny l'un de l'altre [...]. Ell, amb disset anys, se'n va anar a la División Azul i jo, amb disset anys, estava en el bàndol contrari. Suposo que li sabia greu que estigués en un grup anarquista però, des d'una perspectiva vital, crec que m'entenia [...]» (2001: 130).

En aquesta articulació entre política i afectivitat, l'antagonista queda humanitzat a través de les emocions: significativament, Escribano narra com Franco va plorar en públic per primer cop durant el funeral de Carrero Blanco (2001: 133), i presenta Francisco Anguas, el policia de la Brigada Político-Social mort durant la detenció de

⁸ La pel·lícula *Salvador* mostra de manera encara més exacerbada la dependència ideològica respecte del melodrama familiar, com argumenta Fernández (2014).

Puig Antich, com un jove de «cara pigada», compassiu i amb una certa sensibilitat, un amant de la literatura i el cinema amb «inquietuds [que] el feien distanciar de la resta dels seus companys» (2001: 92-93). Però, en última instància, aquesta humanització de l'antagonista neutralitza l'antagonisme, perquè el situa en un terreny on desapareixen els seus determinants econòmics, socials, nacionals o ideològics. L'emoció política queda privatitzada, com argumenta Berlant, i la ràbia o la tristesa per l'execució de Puig Antich no són pel ciutadà que (amb raó o sense) agafa les armes i mor després d'un procés judicial injust, sinó pel fill, germà o amic (o algú que podria ser el teu fill, germà, amic).⁹ Vist això, no és sorprenent que Escribano tanqui el seu llibre amb la Constitució espanyola com a final de la Història: «Si l'haguessin indultat, [Puig Antich] s'hauria beneficiat d'una de les amnisties [...]. Probablement, no hauria estat més de tres anys a la presó, i el 6 de desembre de 1978 hauria vist com s'aprovava la nova Constitució espanyola, que abolia finalment la pena de mort» (2001: 185).

Finalment, el llibre de Jordi Panyella, malgrat les seves expansions líriques, la seva subjectivitat exacerbada i la seva verbositat excessiva, és de tots tres textos el que articula amb més èxit una afectivitat política al servei d'un projecte de democràcia radical. Ho fa mitjançant un èmfasi en l'emotivitat com a vincle d'unió amb el passat i en relació amb la democràcia i la justícia reparativa, en el marc d'un discurs sobre la pràctica del periodisme.

Panyella estableix una connexió afectiva entre passat i present que vincula el cas Puig Antich amb la situació actual de la Catalunya postdemocràtica. El periodista ha concertat una cita amb Xavier Garriga, un altre membre supervivent del MIL, davant de l'hotel Majestic, i mentre s'espera al punt de trobada reflexiona sobre Barcelona:

D'aquesta manera he passat deu minuts, palplantat enmig d'un carrer que avui s'ha transformat en el paradigma del consum i del tràfic incessant de bitllets que genera el negoci del turisme de gamma extra, el que va i ve dels hotels i les botigues de luxe. La capital de Catalunya i el seu passeig més noble s'han convertit en un immens i sofisticat aparador on tot s'hi ven i tot és vendible. Durant una llarga estona m'he convertit en observador privilegiat, i també decebut, d'aquesta Barcelona que intenta escapar del forat de la crisi obrint-se de ple al negoci del turisme abrasador, una ciutat entregada en cos i ànima al monocultiu dels sentits i dels plaers, pensat només per donar compliment al delit i el deliri de la màxima expressió del sistema capitalista: gastar, gastar i gastar de forma ostentosa, capritxosa, buida, insubstantial, gastar amb l'única finalitat de demostrar a l'altre que tu pots gastar més que no pas ell. La ciu-

⁹ D'altres periodistes han expressat posicions semblants. Per exemple, Manuel Cuyàs, amb motiu de la publicació del llibre de Panyella, escriu: «Jo, dins la meua família, no era gaire exaltat sinó més aviat temorenc, però aquell dia vaig pensar, i ho segueixo pensant passats quaranta anys, que tot i així jo podria haver estat Puig Antich, o ho podria haver estat un germà meu. Puig Antich sempre ha estat el germà gran que no vaig tenir» (Cuyàs, 2014). Per la seva banda, Julià Guillamon (2001: 7) opina que Escribano, com Josep Benet, veu Puig Antich «más como un "pobre noi" que como un revolucionario». Altres autors contraposen *La torna de la torna* amb el llibre d'Escribano, que «olvida u oculta» diversos aspectes del cas i les seves circumstàncies (Sagarra, 2006: 6).

tat és precisament la imatge viva de tot allò que els joves militants del MIL combatien amb les idees més furibundes i les armes ben greixades. (Panyella, 2013: 103)

El periodista, convertit en *flâneur* accidental, esdevé per un moment observador privilegiat de la Barcelona postmoderna, analista polític i crític cultural, i d'aquesta manera connecta la realitat present de l'imperatiu de gaudir que, com defensa Stavrakakis, és característica de la cultura del consumisme que apuntala l'ordre postdemocràtic, amb la motivació política dels joves anticapitalistes del MIL. Aquesta connexió entre present i passat, però, no es limita al terreny ideològic sinó que afecta directament el periodista en l'esfera de les sensacions corporals: Panyella visita el portal del carrer Girona on va tenir lloc la detenció de Puig Antich, i se sent envaït per «un sentiment molt íntim d'excitació i emoció, com si de cop i volta la Història amb majúscules se'm plantés al davant i em convidés a entrar a casa seva per donar un cop d'ull als secrets del passat» (2013: 34). El periodista hi troba a l'escala un forat de bala causat pel troteig entre els policies i Puig Antich: «M'ajupo davant del tercer esglaó i poso el dit petit en l'orifici que hi va deixar la bala. És profund, fosc, amb el marbre menjat per l'impacte del plom. Una estranya sensació de fredor em recorre el cos, com una burxada que des de la punta dels dits em travessa fins a fer diana al cor de l'ànima» (2013: 42). El forat de la bala, com la documentació del procés judicial (uns papers que parlen, que són vius), són la presència d'un altre —tal com ho planteja Michel de Certeau (1987: 74-80) parlant de la història— que disloca el subjecte periodístic i l'aboquen a la paraula i a l'acció política. I és en aquest context que Panyella planteja el paper del periodisme com a mediador, com a punt d'articulació entre discurs i afecte, entre racionalitat legal i política i les passions:

I en la història d'en Salvador hi ha molta qüestió de dret i moltes lleis que cal invocar, molts arguments jurídics que cal debatre i rebatre, però també hi ha molt sentiment desbocat, com una torrentera que vessa d'aigua escumejant acabada de ploure i que cal reconduir perquè tanta força vital i tanta energia no acabi malbaratant-se. I si a mi hi ha alguna cosa que m'agrada en el periodisme és publicar notícies, però, sobretot, capturar estats d'ànim i sentiments i portar-los al paper. (2013: 292)

Els tres textos que he examinat en aquest article plantegen tres maneres diferents de representar el conflicte i el trauma de la violència política en un context postdemocràtic, mitjançant estratègies diferents per articular política i afectivitat. Aquesta és una articulació que, per ella mateixa, constitueix un camp de lluites. Així, a *La torna de la torna*, del col·lectiu Carlota Tolosa, veiem com la dimensió afectiva queda inscrita en el relat, però alhora relegada a l'esfera familiar segons els patrons moderns de l'associació entre racionalitat i esfera pública. A *Compte enrere*, de Francesc Escribano, observem com el sentiment polític es privatitza de manera que l'antagonisme tendeix a la seva neutralització. Finalment, a *Salvador Puig Antich, cas obert*, de Jordi Panyella, se'ns presenta el periodista com a mediador entre dis-

curs i passió. Cadascun d'aquests tres casos és una manera de respondre al repte que, segons Yannis Stavrakakis, té plantejat el projecte d'una democràcia radical: crear pràctiques de memòria que inscriguin la divisió social i l'antagonisme en els discursos i processos de construcció de les identitats polítiques, que vagin acompanyades de la inscripció de la mancança i la dislocació en els mateixos subjectes, i que alhora siguin capaces de suscitar unes identificacions polítiques que mobilitzin l'afectivitat i proporcionin un gaudi en la mancança (Stavrakakis, 2007: 268-273). Aquest projecte coincidiria amb la possibilitat d'establir una «democràcia sensible», que, en paraules de Luisa Elena Delgado, implicaria «una meditació sobre lo que significa “vivir juntos”, el significado de la ubicua apelación a un *nosotros* continuamente invocado pero cuyo significado no puede discutirse» (2014: 243).

AGRAÏMENTS

Aquest article forma part del projecte de recerca «Funcions del passat en la cultura catalana contemporània: institucionalització, representacions i identitat», dut a terme en el marc del grup de recerca IdentiCat (Llengua, cultura i identitat en l'era global) de la Universitat Oberta de Catalunya, i finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad del govern espanyol (FFI2011-24751).

BIBLIOGRAFIA

- AMELA, V.M. (1985, 1 de març). El colectivo Carlota Tolosa presentó su libro sobre Puig Antich. *La Vanguardia*, pàg. 34.
- ANDREU, M. (2014, 26 de febrer). Puig Antich, cas obert [ressenya de *Salvador Puig Antich, cas obert* de Jordi Panyella]. *El País*. [Suplement «Quadern»]. En línia URL: <http://ccaa.elpais.com/ccaa/2014/02/26/quadern/1393450196_796364.html> (data de consulta: 4.11.2014).
- ARROYO RODRÍGUEZ, D. (2007). MIL atracos contra el capital. *LLJournal*. En línia URL: <<http://ojs.gc.cuny.edu/index.php/lljournal/article/view/arroyo-rodriguez>> (data de consulta: 1.05.2013).
- BERLANT, L. (1997). *The Queen of America Goes to Washington City: Essays on Sex and Citizenship*. Durham / Londres: Duke University Press.
- CERTEAU, M. de (1987). *Histoire et psychanalyse entre science et fiction*. París: Seuil.
- CUYÀS, M. (2014, 2 de març). Puig Antich. *Avui*. En línia URL: <<http://www.elpuntavui.cat/noticia/article/7-vista/8-articles/720592-puig-antich.html?cca=1>> (data de consulta: 4.11.2014).
- DELGADO, L.E. (2014). *La nación singular: fantasías de la normalidad democrática española (1996-2011)*. Madrid: Siglo XXI España.
- DOMÍNGUEZ RAMA, A. (2007). *Salvador (Puig Antich) en el viejo mundo: algunas consideraciones históricas respecto a su recuperación mediática*. *Hispania Nova: Revista de Historia Contemporánea*, 7, 861-870.
- ESCRIBANO, F. (2001). *Compte enrere: la història de Salvador Puig Antich*. Barcelona: Edicions 62.
- FERNÁNDEZ, J.-A. (2014). Hero, Martyr, or Saint? Rewriting Anti-Franco Resistance in Manuel Huerga's *Salvador*. *Zeitschrift für Katalanistik*, 27, 85-100.

- GARAU ROLANDI, M. (2007). El Movimiento Ibérico de Liberación-Grupos Autónomos de Combate (MIL-GAC): Ideología e influencias. *Historia del presente*, 9, 125-148.
- GUILLAMON, J. (2001, 20 de març). La vida privada de Puig Antich [ressenya de Compte enrere de Francesc Escribano]. *La Vanguardia*, pàg. 7 [suplement «Libros»].
- MOUFFE, Ch. (1999). *El retorno de lo político: Comunidad, ciudadanía, pluralismo, democracia radical*. Barcelona: Paidós.
- PANYELLA, J. (2013). *Salvador Puig Antich, cas obert: la revisió definitiva del procés*. Barcelona: Angle.
- SAGARRA, J. de (2006, 29 d'octubre). Más sobre Salvador. *La Vanguardia Vivir*, pàg. 6.
- STAVRAKAKIS, Y. (2007). *The Lacanian Left: Psychoanalysis, Theory, Politics*. Albany: State University of New York Press.
- TÉBAR HURTADO, J. (2009). *Lo que la memoria olvida: La auto-representación de la militancia obrera a través de sus otros protagonistas*. Madrid: Fundación 1º de Mayo. En línia URL: <http://www.1mayo.ccoo.es/nova/Nbdd_DesDocumento?cod_primaria=1185&cod_documento=1989&descargar=0> (data de consulta: 1.05.2013).
- TÉLLEZ SOLÀ, A. (2006). *El MIL i Puig Antich* (trad. al català de la 1a ed. castellana [1994]). Barcelona: Virus.
- TOLOSA, C. [pseud. col·lectiu] (1985). *La torna de la torna: Salvador Puig Antich i el M.I.L.* (4a ed). Barcelona: Empúries.